
Уладзімер Арлоў

...мне хочацца верыць, што яшчэ няраз сэрца
зойдзеца радасьцю й трывогай, калі на белай
нерушы паперы зьявляцца першыя словы...

Полацкі вецер

Спроба раньніх мемуараў

Як я неабачліва заняўся самвыдатам

Мы — і цалкам справядліва — кажам пра тое, што за савецкім часам гэтак званы дакастрычніцкі перыяд нашай нацыянальнай гісторыі быў наскрозь міфалагізаваны афіцыйнай гістарыяграфіяй. Натуральна, што тыя міфы не выклікалі ў душах жыхароў БССР пачуцьця гонару за слаўныя справы далёкіх продкаў. Але хачу вам сказаць, што ня меней міфаў створана ўжо і ў найноўшай гісторыі Беларусі. Сярод іх — міф пра тое, нібыта ў доўгія глухія гады брэжнеўскага застою ў нас не існавала аніякага літаратурнага андэрграўнду і самвыдату.

Сёй-той з гэтым пашыраным меркаваньнем рашуча не пагодзіцца. Напрыклад, супрацоўнікі КДБ, якія ў сярэдзіне 1970-х гадоў займаліся аўтарамі самвыдавецкага часопісу «Блакiтны ліхтар», заснаванага маімі сябрамі Вінцэсам Мудровым, Валерыем Шлыкавым ды іншымі студэнтамі тагачаснага Наваполацкага політэхнічнага інстытуту.

*Працяг.
Пачатак
у №1 (20).*

У 15 нумарах, што пасьпелі выйсьці ў сьвет, зьмяшчаліся зусім ня ўзоры «сац-рэалізму». Прысутнічалі там і літаратурныя практыкаваньні, што мелі дачыненне да эротыкі, і творы з жанру «чарнільнай лірыкі» накішталт шырока цяпер вядомага ў вузкіх колах трыялету Вінцэся Мудрова.

Парыж ня бачыў я ніколі.
І ад таго чарніла п'ю
Сумую я аб сваёй долі:
Парыж ня бачыў я ніколі.
Бутэлька выпіта — даволі,
Сяджу на крэсьле і п'ю:
Парыж ня бачыў я ніколі
І ад таго чарніла п'ю.

Ды, як неўзабаве выявілася, галоўная крамола была не ў тэматыцы опусаў, а ў самой беларускай мове. У адпаведнасьці з велічнымі планамі камуністычнага будаўніцтва яна, мова, ужо мусіла ціха канаць, і раптам на ёй ды ня дзе-небудзь, а ў індустрыяльна-інтэрнацыянальным, узорна-паказальным Наваполацку пачалі складаць шкодніцкія безыдэйныя вершыкі ледзь не дзясятка гарадскіх юнакоў і падлеткаў. Апрача таго да іх яшчэ далучыліся менскія студэнты-гісторыкі Уладзімер Арлоў, Генадзь Кулажанка ды іншыя асобы з сумнеўнымі перакананьнямі.

Зрэшты, творы з «Блакiтнага ліхтара» не зьяўляліся такімі ўжо безыдэйнымі. Невыпадкова на некаторых нумарах самі ж выдаўцы, прадбачачы бліzkую будучыню, ставілі пячатку «Забаронены». У альманаху можна было прачытаць пра тое, аб чым шмат хто з нашых масьцітых пісьменьнікаў адважыўся публічна сказаць адно ў гады яшчэ далёкіх тады «перабудовы й галоснасьці». Чытач «Блакiтнага ліхтара» сустрэкаў да прыкладу, такія радкі:

Размаўляю па-беларуску...
Як у трамваі глядзяць на зайца,
Так глядзяць на мяне этрускі
Ад Асьвеі да Лунінца...

Або яшчэ больш востра:

Рушу па Беларусі... У небе маланка палае.
Пад прыгнётам усходнім стогне наша зямля.
Песьні жалбы лунаюць ад краю да краю...

Аднак верш завяршаўся на жыцьцясьцьвярджалнай ноце:

Але хутка — ходзяць чуткі —
Паўстане моладзі атрад!

Ня буду цытаваць свае ўласныя вершаваныя опусы, вытрыманыя ў падобнай танальнасьці. Згадаю толькі, што адзін з іх называўся па-юначы несамастойна, найўна і распачна — «Апошнія з магіканаў», але сканчаўся таксама аптымістычнай канстатацыяй, што насамрэч мы — не апошнія, а якраз першыя.

Некалькі нумароў «Блакiтнага ліхтара» я прывёз з Полацку ў Менск і трымаў у інтэрнаце на дне валізы пад ложкам, паказваючы самым надзейным, як мне здавалася, людзям. Але, як вядома з даўніх і з зусім нядаўніх часоў: дзе двое — там рада, дзе трэці — там здрада.

Праз некалькі тыдняў я ўжо мусіў гутарыць з літаратуразнаўцам у цывільным, які меў паважнае маёрскае званьне і веў знаёмы з літаратуры і кінафільмаў класічны допыт. Мне было дваццаць гадоў. Пад матрацам майго панцырнага ложка ляжала зачытаная «Раман-газета» з «Адным днём Івана Дзянісавіча» толькі што высланага з СССР А. Салжаніцына.

Таварыш маёр паказаў мне своеасаблівы аналіз выкрадзеных з валізы нумароў «Блакiтнага ліхтара». Аўтарства належала майму суседу па інтэрнацкім пакоі. Тыя тры аркушы былі напісаныя па-беларуску, і ў мяне мільганулася ня вельмі дарэч-

ная думка: лічыць гэта нюансам станоўчым ці, наадварот, — праяваю найглыбейшага падзення аўтара таго, як было зверху пазначана, «тлумачэння».

Маёр з невыразным тварам і вачыма-связаўдэлкамі хацеў, каб сёе-тое патлумачыў яму і сам я. Хто такія этрускі з цытаванага раней верша Мудрова? Або што насамрэч значыць радок «бруд кастрычніцкіх дарог» у вершы «Кастрычнік» з нізкі «Дванаццаць месяцаў»? Прыкладна ў той самы час у Наваполацку забралі з лекцыяў і ў чорнай «Волзе» везлі ў тамтэйшае ўпраўленне КДБ маіх сяброў.

Спадзяюся, што «Блакiтны лiхтар» дачакаецца сваіх уніклівых дасьледнікаў без вайсковых званняў. Але мушу астудзіць запал тых, каму заманулася хучэй заглыбіцца ў свет вобразаў і думак «ліхтараўцаў». Усе 15 нумароў часопісу, сканфіскаваныя ў 1974 годзе, дагэтуль надзейна зьберагаюцца дзесьці ў нетрах Камітэту дзяржаўскай бяспекі. Зробленыя намі на пачатку 1990-х спробы вярнуць «Блакiтны лiхтар» ягоным законным уладальнікам і чытачам скончыліся марна.

Сучаснае тое, што пайшлі намарна і намаганьні таварышаў маёраў скіраваць нас на «правільны шлях» тады, у сярэдзіне 70-х гадоў ужо прамінулага стагодзьдзя.

Наступніцаю «Блакiтнага лiхтара» сталася «Мiлавiца», машынапісны альманах, які мы пачалі выдаваць на гістарычным факультэце БДУ. Рэдагавалі выданьне мы з Генадзем Кулажанкам, мастацкім афармленьнем займаўся будучы археолаг і рэстаўратар Ігар Чарняўскі. Альманах чыталі ня толькі ў нашай alma mater, але і ў тэатральна-мастацкім і педагогічным інстытутах. А знаёмыя студэнткі інстытуту замежных моваў вядома, не бяз пэўных намаганьняў з нашага боку, лічылі нас сапраўднымі героямі-нелегаламі.

«Мiлавiцы» пашанцавала болей, і ў бяздонныя сутарэньні ўсемагутнага ведамства яна ня трапіла. Зрэшты, фотакопіі кожнага з сямі нумароў у адпаведных тэчках безумоўна ляжаць: трапіўшы ў рукі факультэтаўскіх камсамольскіх актывістаў, «Мiлавiца» знікала падазрона надоўга.

Днямі я перачытаў выдадзены ў 1975-м трэці нумар альманаху, які захоўваецца ў маім асабістым архіве.

А міг сумленьня сьпіць,
Царуе тут віно.
Ну хто гэта глядзіць
У цёмнае вакно...

Гэта радкі з балады майго найдаражэйшага сябра Генадзя Кулажанкі, які не вярнуўся з Аўганістану.

А вось страфа з вершу «Супраціўленьне матэрыялаў» тагачаснага студэнта-гісторыка, а цяпер выкладчыка Юрася Бандаровіча:

Калі лічыць чарговы стаў вар'ят
Сябе героем, ўзяўшы ўладу ў рукі,
Напомніце яму пра супрамат —
Бо ёсьць такая мудрая навука...

Здаецца, існуюць падставы казаць пра сёньняшнюю актуалізацыю гэтага тэксту...

Новая старонка ў гісторыі маіх заняткаў самвыдатам зьявілася, калі я ўжо працаваў пасья ўнівэрсітэту ў Наваполацку. Выключная роля належала тут іншаму маладому спецыялісту — інжынеру Вінцэсю Мудрову, у ведамстве якога знаходзілася машына кшталту дапатопага гектографу. Але гэта цяпер, у параўнаньні з ксераксамі, яна выдае дапатопнай, а тады той вялізны грувасткі апарат выглядаў не абы якім дасягненьнем прагрэсу і адкрываў перад намі бліскучыя магчымасьці.

Першае, што мы зрабілі, — памножылі ўпершыню надрукаваны ў часопісе «Москва» раман М. Булгакава «Майстар і Маргарыта», якім тады зачытваўся, відаць, кожны, хто чытаў кнігі.

Але з нязьмерна большым імпэтам мы ўзяліся за капіяваньне кнігаў, прывезе-

ных мною з Зэльвы ад незабыўнай Ларысы Антонаўны Геніюш. Самым вялікім накладам быў выдадзены тады яшчэ схаваны ў спецсховішчах «Расійска-крыўскі слоўнік» «ворага народу» Вацлава Ластоўскага.

У гэтую рызыкаўную справу мне ўдалося ўцягнуць дзяўчыну з архітэктурнага аддзелу гарвыканкаму. Наша адважная папличніца Наталя працавала на капівальнай машыне «Эра». Згаданы суд савецкай тэхнікі выдаваў са свайго чэрава ня аркушы з адбіткамі копіяў, а — папяровы рулончык.

Слоўнік Ластоўскага налічваў 834 старонкі, таму атрымліваўся зусім і не рулончык, а важкі рулон, які мая мама акуратна разразала нажніцамі, а знаёмы з наваполацкай друкарні браў у пераплёт.

Трэба прызнаць, што больш за ўсіх рызыкавала сама Наталя, бо ў тых часы на ўліку ў «кампетэнтных ворганях» знаходзіліся нават шараговыя друкавальныя машыны.

Урэшце гаспадыню «Эры» ўзялі на гарачым, але прыгажуня Наталя ня толькі нікога ня выдала пільнаму гэбісту, але, пусьціўшы ў ход свае жаночыя ваботы, наагул здолела замяць справу.

На той момант былі гатовыя 25 асобнікаў слоўніка. Частка разышлася ў нашым полацкім асяродзі, а рэшту я завёз правераным сябрам у Менск.

Праз некалькі гадоў над краінай падзьмуў свежы ветрык пераменаў. Пры канцы 1980-х В. Ластоўскага рэабілітавалі, а ў 1990-м у дзяржаўным выдавецтве «Навука і тэхніка» коштам Таварыства беларускае мовы імя Ф. Скарыны «Расійска-крыўскі слоўнік» быў факсімільна перавыдадзены 10-тысячным накладам.

Тое выданьне стаіць у мяне на паліцы побач з нашым самвыдавецкім. Ці трэба казаць, што карыстаюся я апошнім?

Як я ўступіў у антысавецкі «Клуб аматараў піва»

У адным з нумароў ужо згаданага самвыдавецкага альманаху «Мілавіца», што працягваў традыцыі «Блакітнага ліхтара», было зьмешчанае маё маленькае эсэ, прысьвечанае піву. Дакладней, задача там ставілася больш маштабная. У гэтым творы я рабіў спробу сфармуляваць асноўныя прынцыпы новага маральна-палітычнага вучэньня пад назваю «піваізм».

Як казалі б сёньняшнія студэнты — «суцэльны прыкол». Але нагадаю, што была толькі сярэдзіна 1970-х. У роднай савецкай краіне мела права на існаваньне ўсяго адна ўсемагутная ідэалогія — марксізм-ленінізм. Таму прыкольнае эсэ пра піваізм папахвала крамолаю, калі не сказаць ідэалагічнай дыверсіяй, як ахарактарызаваў яго пазьней сакратар партыйнага бюро нашага гістарычнага факультэту.

Апрача таго гэты самы піваізм мусіў служыць тэарэтычнай асноваю дзейнасьці створанай на гістфаку нелегальнай арганізацыі, што звалася Клуб аматараў піва, альбо скарачана — у мэтах кансьпірацыі, — проста КАП.

Клуб мы заснавалі ўдвох з маім найлепшым сябрам і аднакурснікам Генадзем Кулажанкам. Неўзабаве шэрагі арганізацыі пашырыліся да дзясятка чальцоў. Паводле статуту, сябар КАПу павінен быў выпіць пад час паседжаньня 10 пляшак, або 5 л свайго ўлюбёнага напоя. Натуральна, гэтая норма не ўзгаднялася з медыкамі і, баюся, у будучыні саслужыла здароўю сяго-таго з піваістаў кепскую службу. Але тады пра такія драбніцы ніхто з нас не задумваўся. (Дарэчы, кандыдат на ўступленьне ў КАП абавязаны быў ня толькі сам справіцца з вызначаным аб'ёмам піва, але і выставіць па 10 бутэлек кожнаму з дзейных сяброў. Вынятак рабіўся адно для дзяўчат, якія маглі быць прынятыя ў ганаровыя сяброўкі Клубу за асаблівыя заслугі.)

Афіцыйнай моваю Клубу статут абвяшчаў беларускую. Для тых, хто недастаткова валодаў ёю, праводзіліся дадатковыя заняткі (у тым ліку і ў ложку).

Ролю друкаванага органу арганізацыі выконвала «Мілавіца».

Міжнародная абстаноўка ў тых гады вызначалася надзвычайнай складанасцю. У разгары была «халодная вайна». У Чылі да ўлады прыйшоў адмірал Аўгуста Піначэт. Клуб аматараў піва, як і братняя кампартыя Чылі, дзейнічаў у глухім падпольі. Тым больш, што ў СССР разгортвалася ўсенародная барацьба з п'янствам і алкагалізмам.

Недзе далёка, у Грузіі й Малдове, высакалі вінаграднікі. У нас жа універсітэт трэслі франтальныя рэйды й праверкі з удзелам партыйных, прафсаюзных і камсамольскіх дзеячаў. У часе аднаго рэйду ў нашым інтэрнаце правяральшчыкі пачулі за замкнёнымі дзвярыма падазронныя гукі, і затаіліся, быццам харты. Як толькі дзверы ціхенька прачыніліся, уся гэтая гайня ўварвалася ў пакой, дзе знайшла перапалоханага студэнта, што наколькі быў здольны, імітаваў падрыхтоўку да іспыту па гісторыі КПСС. Са сьцянной шафы сакратар партбюро трыумфальна выцягнуў яшчэ больш зьяканую студэнтачку ў строях Евы.

«А мы... дружым...», — толькі і змог прамовіць юны служка музы Клію, за што разам з сяброўкаю быў неадкладна пазбаўлены месца ў інтэрнаце.

Праверка стану выхаваўчай работы застукала ў інтэрнацкім «ленінскім пакоі» таталітар з прусачынымі скачкамі. Нашыя вусатыя субкватаранты бегалі па выкладзеных алоўкамі дарожках на ссунутых сталах для самастойных заняткаў. Стаўкі даходзілі да трох чырвонцаў, што раўнялася тагачаснай стыпендыі. З аляпаватых партрэтаў за падзеямі зацікаўлена сачылі самі класікі марксізму-ленінізму.

Уламіўшыся ў ленінскі пакой у самы напружаны момант, рэйдавая брыгада з цяжкасцю здолела авалодаць становішчам. Нам паведамлілі, што ніхто з прысутных не заслугоўвае высокай годнасьці стаць у недалёкай будучыні байцом ідэалагічнага фронту. Абураныя тырады пачыналіся прыкладна так: «Тут, пад партрэтамі правядыроў, вы аддаецеся п'янству і задавальняеце самыя прымітыўныя інстынкты...»

Стварэньне Клубу аматараў піва было, безумоўна, своеасаблівай рэакцыяй на даведзенае амаль да абсурду змаганьне з п'янствам ды чужымі ідэйна-маральнымі ўплывамі.

Трэба сказаць, што з улікам сітуацыі, мы звычайна праводзілі свае паседжаньні на тэрыторыях, непадкантрольных партыйнаму і камсамольскаму бюро. То гэта быў адзін з першых менскіх піўбараў «Дубок», то нядаўна адчынены каля Камароўкі, цяпер ужо легендарны шынок «У Лявона». А найболей піваісты любілі весці свае высокаінтэлектуальныя гаворкі на адной з зялёных выспаў Менскага мора.

Але неяк у зімовую сесію абставіны склаліся так, што адзінай магчымасцю правесці паседжаньне засталася кансьпірацыйная сустрэча ў нашым пакоі №25 універсітэцкага інтэрнату на вул. Сьвярдлова. Розумы й душы прагнулі сяброўскага сумоўя, а асьмяглыя арганізмы — пеньлівай акавіты.

Нас сабралася пяцёра, а гэта значыць, што палову стала займала батарэя з 50 бутэлек. Памятаю, што ў зваблівых зялёных пляшках было надзвычай папулярнае і дэфіцытнае тады «Лідскае».

Калі прыкладна палова залацістага напой пералілася з пляшак нам у страўнікі, у дзверы асьцярожна пастукалі. У адказ на нашае маўчаньне, стукат зрабіўся настойлівым ды ўладным, і з калідору пачуўся голас сакратара партбюро Кошалева: «Рэктарская праверка!»

Мы ліхаманкава хавалі пустыя й поўныя пляшкі пад падушкі і ня бачылі, што ўскараскаўшыся на зьяжалы сумёт паўзверх фіранкі ў нашае вакно зларадна зазіраў выкладчык навуковага атэізму дацэнт Корзун...

Усё гэта здарылася ў суботу, а ў панядзелак пачаўся «разбор палётаў». Наш дэкан, былы баявы разведчык Пятро Захаравіч Савачкін, як быццам ніколі ня

браў у рот анічога мацнейшага за ліманад, абвінаваціў нас на камсамольскім сходзе ў сістэматычным п'янстве.

Я папрасіў слова і, выцягнуўшы газету з «антыалкагольнай» пастановаю ЦК КПСС, працітаваў абзац пра неабходнасьць павялічваць у краіне вытворчасць піва. У аўдыторыі запала маўчаньне. Контараргумент атрымаўся даволі важкім, і дэкан на імгненне разгубіўся. Мне нават здалася, што ў яго злёгка ўзмакрэў бліскучы плех у аблямоўцы сівога пуху. Але нездарма партыя даверыла яму выхаваньне будучых байцоў ідэалагічнага фронту.

«Арлоў, — унікліва пачаў Пятро Захаравіч. — Раскажыце, калі ласка, камсамольцам, колькі піва вы ўзялі на брата».

Маё праўдзівае паведамленьне ў адных камсамольцаў выклікала пэўны недавер, у другіх — лёгкую зайздасьць, але ў любым выпадку стратэгічная ініцыятыва мною была незваротна страчаная.

«Вы ж пілі як апошнія забулдыгі, з рыльца!» — уставіў свае тры шэлегі сакратар партбюро. «У нас ёсьць кухлі», — шчыра абурывіўся я. «Вось бачыце! — пераможна ўсклікнуў правадыр факультэцкіх камуністаў. — Я ж казаў, што п'янка была арганізаваная загадзя!»

«Мы ведаем больш, — натхнёна працягваў дэкан. — Арлоў і Кулажанка ня проста рэгулярна наладжваюць п'янкі. Яны паспрабавалі стварыць арганізацыю з нацыяналістычным душком...»

За адным разам на нас зусім беспадстаўна вырашылі сьпісаць і нечы шкодніцкі малюнак-загадку, што напярэдадні сесіі зьявіўся побач з раскладам заняткаў: тры разложыстыя дубы, перад кожным — бутэлька гарэлкі, а ўнізе — перакуленая дагары нагамі адгадка: «Новы год на вайскавай кафедры».

«Вы самі — п'яніцы!» — вынес прысуд дэкан.

«Мы пілі толькі піва!» — спрабаваў запырэчыць я.

І тут стары франтавы разведчык пусьціў у ход цяжкую артылерыю.

«Арлоў! — загрымеў дэкан. — У Германіі таксама ўсё пачыналася з піва!..»

Нейкім дзівам, відаць, усё ж дзякуючы піву і найперш прысьвечанаму яму радку ў пастанове ЦК КПСС, нас, піваістаў, з інтэрнату ня выселілі. Аднак справа атрымала працяг праз колькі дзён на дзяржаўным іспыце па навуковым камунізме.

Іспыт прымаў падобны да рымскага патрыцыя на заслужаным адпачынку прафесар Круцько, які ў сваіх шматлікіх працах зацята змагаўся з рэвізіянізмам і нацыяналістычнымі ўхіламі югаслаўскіх камуністаў. Некалькі разоў на лекцыях прафесар з абурэньнем апавядаў нам адну і тую ж гісторыю, як, атрымаўшы ў Любляне нейкую цэнтральную партыйную пастанову на сербскай мове, славенскія таварышы вярнулі яе ў Бялград са здэклівай прыпіскай, што нічога не зразумелі і патрабуюць перакладу.

Але тым разам, на іспыце, прафесара Круцько відавочна больш цікавілі нацыяналістычныя хістаньні геаграфічна бліжэйшых асобаў. «Значыць, папіваеце піўко... — задуменна пачаў ён. — І пры гэтым размаўляеце па-беларуску. Цікавае спалучэньне. А памятаеце, у Маякоўскага... «Да будзь я и негром преклонных годов...» Памахаўшы ў паветры рукой замест забытага радка, прафесар скончыў: «Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин».

Такі ўступ да экзамену не абяцаў нічога добрага. Інтуіцыя не падманула. На пытаньні білету я адказваў даволі складна, але прафесар услухоўваўся ня ў мой адказ, а ў нешта сваё, навукова-камуністычнае. «Дастаткова, — стомлена прамовіў ён і пачаў выводзіць у залікоўцы «здавальняюча». «За што?» — ня вытрымаў я, бо адчуваў, што цягну ня меней чым на моцную чацьвёрку. «За тое, што вы ва ўсё гэта ня верыце», — падвёў рысу непахісны ланінец.

Майму сябру Генадзю Кулажанку пашанцавала яшчэ меней. Яму прафесар

Круцко паставіў дваіх і змусіў тры разы хадзіць на пераздачу. Тлумачэньне было тое самае: вы ва ўсё гэта ня верыце.

Бедны прафесар, няўжо ён сам верыў?

Той траяк па навуковым камунізме ў маім універсітэцкім дыплеме — адзіны. Каб ня ён, дыплом меў бы іншы колер — ня сіні, а чырвоны. Але я ніколі і на хвіліну не раскаяўся, што аднойчы нас з сябрам наведла думка стварыць Клуб аматараў піва, афіцыйнай моваю якога была беларуская.

Будучыя гісторыкі Беларускай партыі аматараў піва, што спыніла існаваньне ў сярэдзіне 1990-х пасяля вымушанага ад'езду ў эміграцыю свайго старшыні Андрэя Рымашэўскага, мусяць памятаць: правобразам гэтай магутнай некалі палітычнай структуры быў наш гістфакаўскі Клуб, які і пасяля рэпрэсіяў яшчэ цэлы год працягваў нелегальную дзейнасьць, спакваля падточваючы ўсемагутную тэорыю навуковага камунізму.

Як я працаваў у газеце з двухсэнсоўнаю назваю «Хімік»

Завяршыўшы курс навукаў у alma mater і атрымаўшы універсітэцкі дыплом з адзіным «траяком» па навуковым камунізме, я паехаў працаваць у Наваполацак. У графе «кваліфікацыя» ў дыплеме было пазначана: «гісторык, выкладчык гісторыі і грамадазнаўства». Такі самы запіс мела і мая жонка Валянціна, што, паводле разьмеркаваньня, мусіла пачаць працоўны шлях у недалёкіх Вушачах. Шлюб даваў права атрымаць гэтак зьванае адмацаваньне, па якое мы і прыехалі аднойчы туманнай жнівеньскай раніцай у згаданую раённую сталіцу.

Магчыма, тая паездка ў Вушачы і нявартая была б згадкі ў мемуарах, каб не адна фантазмагарычная акалічнасьць. Адолець колькі сотняў крокаў паміж аўтобуснай станцыяй і райадзелама народнай адукацыі аказалася зусім няпроста. Мы не давалі веры вачам: дарогу нам перарэзалі... ракі. Уявіце сабе — сотні, не, відаць, тысячы ракаў шырокай арганізаванай калонаю перасякалі ходнік і шчыльнымі радамі выпаўзалі на праезную частку вуліцы...

Напярэдадні мы з жонкаю не пілі нічога мацнейшага за гарбату, і гэтае неверагоднае відовішча не магло быць пахмельным трызньнем.

Выявілася, што вусьцішная плынь ракаў рухаецца з боку недалёкай крамы «Сельгаспрадукты». Панічна адступіўшы да названай гандлёвай кропкі, мы ўбачылі відовішча, вартае пэндзлю каго-небудзь з «вялікіх» ці «малых» галандцаў. Некалькі п'яных грузчыкаў бязладна мітусіліся вакол тузіна перакулёных або разьбітых бочак, а дзьве маладзенькія прадавачкі з жахам назіралі, як рэшта жывога тавару выбаўляецца на волю і ўсьлед за больш спрытнымі супляменьнікамі таксама бярэ курс на недалёкае возера.

«Што гэта за прыкмета?» — запыталася жонка. Я выказаў меркаваньне, што нашая праца ў школе ня здоўжыцца. І не памыліўся.

Не хачу сказаць, што выкладаць гісторыю мне не падабалася. У мяне былі цікавыя і разумныя вучаніцы, адна з якіх аднойчы на ўроку прыслала цыдулку ня проста з прызнаньнем у каханьні да настаўніка, але і прыпіскаю па-ангельску: «I want you». Пэўнае задавальненьне прыносілі мне і дадатковыя заняткі з сынам ўсемагутнага дырэктара аднаго з мясцовых нафтахімічных гігантаў Лёшам. Гэты хлопчык, па якім плакала сьпецшкола, ня ведаў, у якім годзе мы жывем, а на маіх уроках адзін-аднюткі раз падняў руку ня дзеля таго каб папрасіцца ў прыбіральню, а каб выйсьці да дошкі й захоплена расказаць, як тэарыстка Шарлота Кардэ, якую Лёша называў проста «этай чувіхай», зарэзала ў ваньне славутага французскага рэвалюцыянера Марата. (Яго мой вучань пагардліва мянаваў «дахляком».)

Пад маім кіраўніцтвам Лёша нарэшце развучыў, што за вокнамі 1975 год. Аднак пасяля другой чвэрці я, нягледзячы на педагогічныя посьпехі, прыйшоў да цьвёрдае высновы, што ні Песталоцы, ні Яна Амоса Каменскага з мяне не атрымаецца, у выніку чаго ў маёй працоўнай кніжцы зьявіўся новы запіс: «карэспандэнт».

Калі вам надарыцца быць у Наваполацку, побач з аўтавакзалам вы зможаце ўбачыць сціплую аднапавярховую камяніцу рэдакцыі гарадской газеты з крыху двухсэнсоўнай назваю «Хімік». Там я болей за дзесяць гадоў зарабляў сабе на хлеб ды віно і напісаў першае апавяданьне — пра пеўня, што жыў на адным з наваполацкіх балконаў.

На тым месцы, дзе цяпер карпусы Полацкага універсітэту, тады разлягалася шыкоўная лугавіна. Увесну на ёй зацвіталі дзьмухаўцы, потым рамонкі, званочкі і смолкі, сярод якіх проста пад адчыненымі рэдакцыйнымі вокнамі запякаліся на сонейку стройныя даўганогія істоты з падручнікамі і кансьпектамі. Заглыбіўшыся ў навуку, яны часта скідвалі верхнюю частку купальніку, а ў хвіліны адпачынку, забываючы ад напружаных заняткаў апрануцца, падыходзілі да майго вакна папрасіць цыгарэціну або пазычыць пустую шклянку.

Пры канцы кожнага траўня я пісаў рэдактару заяву, просячы ўвесці на летні перыяд даплату за шкоднасьць. На гэта былі досыць важкія падставы, бо якраз пасля візітаў студэнтак адзін мой калега, які дзяжурыў па газетным нумары, назаўтра разам з падпісчыкамі ўбачыў на першай паласе партрэт перадавіка вытворчасці, акуратна надрукаваны дагары нагамі. Іншы калега мусіў пазнаёміцца з установаю, дагэтуль вядомай у горадзе пад абрэвіятурай НКВД, што расшыфроўваецца як “Новополоцкий кожвендиспансер”. (У тых часы фасад НКВД быў аздоблены выцвілым лозунгам: «Имя и дело Ленина будут жить в веках!».)

Вечарамі ў маім кабінэце карэспандэнта, потым загадчыка адзелу лістоў, а пазней і намесніка рэдактара зьяўляліся наведнікі, цікавейшыя за дзённых легкадумніцаў. Аднаго разу ў 1980-м, калі маскоўскія ідэолагі, рызыкуючы пакрыўдзіць братні татарскі народ, пастанавілі адзначыць 600-годдзе Кулікоўскае бітвы, мае дзевы адчыніў ахайны дзядуля з пульхным партфелем і трывожнымі вачыма, што адразу прыводзілі на памяць вочы пралетарскага паэта Івана Бяздомнага пасля апісанага Міхаілам Булгакавым вядомага здарэння на маскоўскіх Патрыяршых сажалках. З гарачага дзядулевага шэпту я даведаўся, што мой візітант браў удзел у сечы з ваярамі Мамаёй і прынёс напісаныя да юбілею ўспаміны.

Да няўрымсьлівай катэгорыі літаратараў належаў і былы марак, якога недзе за Ньюфаўндлендам пацягнула за сабой штармавая хваля, што, балноча выцяўшы савецкага рыбака аб борт вадаплаву, і падказала яму ідэю й фэбулу будучага рамана. Твор, як памятаецца, пачынаўся геніяльнай фразай: «Стране нужна рыба», а завяршаўся падрабязным (з коштамі ў валюце і рублях) сьпісам падарункаў, набытых аўтарам у розных кутках сьвету для сваёй няўдзячнай нявесты-зрадніцы.

Рэдакцыйная праца, вядома, складалася ня толькі з такіх забаўных, а часам і небясьпечных сустрэчаў. Была й руціна, бясконцыя справаздачы з пленумаў гаркаму партыі, сесіяў гарсавету, паседжаньняў камітэту народнага кантролю... Стаўленьне да гэтых матэрыялаў і звязаных з імі партыйных і савецкіх органаў красамоўна выяўлялася ў нашым рэдакцыйным слэнгу. «Пленумам» у нас называўся стракаты натоўп вакол даўгой жоўтай цыстэрны з півам, што стаяла каля аўтавакзалу і ў сваю чаргу мела назву «сьвінаматка». «Гарсаветам» менавалася блізкая «Чабурэчная», дзе можна было ўзяць нечага мацнейшага за піва.

Даводзілася пісаць, дакладней перапісваць з афіцыйных папераў, шмат лухты, якую ў «Хіміку», відаць, ніхто й не чытаў. Але газета давала і іншае: шырокае кола знаёмстваў, жывы «зрэз» жыцьця, сюжэты й герояў будучых апавяданьняў і аповесцяў.

Самай сьветлай і плённай старонкаю ў гісторыі «Хіміку» я, магчыма трохі эгаістычна й самаўпэўнена, лічу дзейнасьць нашага літаратурнага аб'яднаньня «Крыніцы», адкуль выйшла больш за два дзясяткі сяброў Саюзу пісьменьнікаў, ПЭН-клубу і проста здольных літаратараў, якія, паводле маіх няпоўных падлікаў, выдалі ўжо блізу 200 кнігаў — цэлую бібліятэку!

Пра тых, чые імёны трапілі ў падручнікі ды энцыклапедыі, я скажу крыху пазьней, а зараз мне хочацца згадаць неверагодна сьціплую сяброўку нашага аб'яднаньня, што каля каміну сваіх жаночых успамінаў павінна думаць пра літаратуру з нязьменнай павагай і ўдзячнасьцю. Раз-пораз я спрабую ўявіць яе аблічча і прыходжу да высновы, што яно ня можа быць ардынарным, гэтаксама як не была звычайнаю яе творчая метода, што назаўсёды застаецца ў аналах полацкае плыні айчыннага прыгожага пісьменства.

У дні нашых досыць частых літаратурных паседжаньняў роўна аб адзінаццатай гадзіне вечару званіў тэлефон. Слухаўку браў старшыня літаб'яднаньня — гэта значыць я. Прыемны мужчынскі голас адрэкамендоўваўся «мужам адной вашай паэткі» і ветліва цікавіўся, калі мы плануем разыходзіцца. Я сумленна адказваў клапатліваму сужэнцу, што каля апоўначы і запэўніваў, што ўсіх дам мы па-рыцарску праводзім дахаты.

Так доўжылася некалькі гадоў, пакуль таямнічы муж «нашай паэткі» не паведаміў, што сёньня ён зойдзе па яе сам. Я мусіў удакладніць, як клічуць прадстаўніцу гэтай ідылічнай сям'і, і пачуў у адказ абсалютна незнаёмае нікому з нас імя...

Што да імёнаў знаёмых і вядомых у айчыннай літаратуры і наогул у Беларусі, а то й за яе межамі, дык на паседжаньнях «Крыніцаў» тады, у 80-я гады мінулага стагоддзя, зьбіраліся прэзаікі Вінцэсь Мудроў і Ірына Жарнасек, паэты Алег Мінкін і Алесь Аркуш, Сяргей Сокалаў-Воюш і Навум Гальпяровіч, Іна Снарская і Лера Сом. У нас набіраліся натхненныя й нацыянальнай сьвядомасьці рокеры з будучага папулярнага гурту «Мясцовы час». Свае першыя, але ўпэўненыя пераклады прыносілі Лявон Баршчэўскі і Якуб Лапатка...

Дзякуючы лібералізму рэдактара «Хіміка» Уладзімера Сімурава на нашых літаратурных старонках друкавалася тое, што ў любым іншым выданьні было б бязьлітасна зарэзанае цэнзурай. Да прыкладу, мы з выпуску ў выпуск пад камуфляжнай назваю «Песьні касінераў» публікавалі патрыятычныя вершы Сержука Сокалава-Воюша, якія потым сапраўды ператварыліся ў песьні, што гучалі на мітынгах дэмакратычных сілаў.

Свае творы прысылалі ў «Крыніцы» маладыя сталічныя літаратары Уладзімер Сьцяпан і Адам Глёбус, набор першай кнігі якога тады акурат рассыпалі.

З менскай «Ленінкі» ў нашу рэдакцыю рэгулярна прыходзілі лісты з просьбаю даслаць адсутныя ў бібліятэчнай падшыўцы нумары «Хіміка». Зьнікалі выключна газеты з літстаронкамі.

Усё гэта не магло не прыцягнуць увагі «кампетэнтных органаў». На паседжаньні пачалі прыходзіць «паэты і прэзаікі», якія сарамліва адмаўляліся чытаць свае творы і зьнікалі гэтаксама нечакана, як і зьяўляліся. Пазмрачнелы рэдактар некалькі разоў прасіў у мяне тэчку з літаратурнымі матэрыяламі, якая потым на некалькі дзён перавандроўвала кудысьці за сьцены рэдакцыі. (На гэтыя выпадкі я трымаў у сваім стале не адну, а дзьве тэчкі?)

Пазьней выявілася, што кожнае паседжаньне «Крыніцаў» таемна запісвалася на магнітафон, а затым раздрукоўвалася і аналізавалася ў КДБ.

Але ўжо надыходзіў іншы час, віхуры якога раскідалі «крынічанаў» па сьвеце ад Менску да Нью-Ёрку і ад Вільні да Хельсінкаў. І ўсё ж я веру, што кожны з нас як дарагі ўспамін захоўвае ў памяці непаўторную атмасферу тых позьніх гарачых паседжаньняў у рэдакцыі «Хіміка», атмасферу сапраўднага літаратурнага брацтва.

Як на мяне дабраторна ўплывалі беларускія пісьменьнікі

Амаль дашчэнтну зрусіфікаваны тады Полацак разам з расейскай школай (бо іншых не было) спрычыніліся да таго, што доўгі час я нават ня ведаў, што я — ня

проста хлопчык Вова, але яшчэ і беларус. Да пятага класу я, здаецца, і не здагадаўся, што на сьвеце ёсць беларуская літаратура і беларускія пісьменьнікі.

Але якраз тады трое гэтых самых пісьменьнікаў прыехалі да нас у школу. Сустрэча з гасьцямі адбывалася ў актавай зале, куды сабралі ўсіх вучняў ад першага да дзясятага класу. Я не запамятаў, што гэта былі за пісьменьнікі, а ад сустрэчы запомнілася адно тое, што нехта з дрэнных вучняў, магчыма, другагоднік і пераростак Вася Шуйскі, паслаў пісьменьнікам цыдулку з пытаньнем: ці праўда, што “Пролетарыі всех стран, соединяйтесь!» па-беларуску будзе “Галадранцы ўсяго сьвету, гоп да кучы!” Нашым настаўнікам пытаньне чамусьці было не пад густ, а вось гасьцям — спадабалася, што, у сваю чаргу, спадабалася мне. Аднак галоўнае ўражаньне палягала ня ў гэтым, а ў тым, што ёсць жывыя беларускія пісьменьнікі, якія гавораць на беларускай мове.

Тады я і ўявіць ня мог, што праз шмат гадоў для кагосьці з сучасных школьнікаў таксама стану першым убачаным жывым пісьменьнікам і тым самым усялю ў дзіцячую душу жыццядайную веру калі ня ў сьветлую будучыню беларускай літаратуры, дык, прынамсі, у яе існаваньне.

Імя наступнага пісьменьніка, які паўплываў на мой лёс, я не забуду, відаць, і на тым сьвеце. Гэта быў Уладзімер Караткевіч, чые кнігі я адкрыў для сябе ў студэнцкія гады. Бясконца ганаруся, што атрымаў ад мэтра ліст з водгукам на адно з маіх першых апавяданьняў, якое ня без уплыву ягонаў “Чазені” рамантычна называлася “Добры дзень, мая Шыпшына”. Невыпадкова яно дало пазьней назву маёй першай кнізе прозы, што пасля пэўных прыгодаў выйшла ў 1986 годзе.*

Трымаючы ў руках аўтарскія экзэмпляры, я скрушліва думаў, што ўжо не пашлю іх з свайго Полацку ні ў Менск Караткевічу, ні ў Зэльву Ларысе Геніюш, у якой мне ня раз даводзілася быць і аднаму, і з сябрамі — маладымі гісторыкамі і літаратарамі.

Яшчэ й цяпер калі-небудзь у зімовую раніцу, на хісткай мяжы явы й сну, мне можа радасна падумацца: перад Калядамі паеду да Бабулі. Так дзеля канспірацыі мы называлі Ларысу Антонаўну між сабой у лістах і тэлефонных размовах. Прызнаюся, быў нават па-свойму закаханы ў яе – прыкладна так, як юны герой “Віна з дзьмухаўцоў” Рэя Брэдберы — у сваю настаўніцу. Я таксама часам уяўляў, што, магчыма, мы яшчэ сустрэнемся ў новым увасабленьні і тады паміж мной і спадарыняй Ларысай ня будзе такой велізарнай розьніцы ў гадах і жыццёвым досьведзе...

Мне выпала несці труну Ларысы Геніюш і выступаць на пахаваньні нашай выдатнай паэтэсы і нязломнай грамадзянкі БНР. Неўзабаве кіраўніцтва Саюзу пісьменьнікаў атрымала ад літаратуразнаўцаў у цывільным загад выкрасьліць мяне са спісу ўдзельнікаў усесаюзнай нарады маладых літаратараў у Маскве. Хтосьці пусьціў чутку, нібыта супроць маёй персаны заведзеная справа па палітычным артыкуле. Некаторыя знаёмыя ў Менску і Полацку пачалі мяне палохацца, хуценька разьвітваючыся або наогул не пазнаючы. Хачу сказаць тым маім невядомым куратарам і “дабрадзеям” шчыры дзякуй, бо якраз у дні згаданай маскоўскай нарады мне ласкава ўсьміхнулася муза Клію. Я сеў за стол і напісаў сваё першае гістарычнае апавяданьне “Місія папскага нунцыя”. Гэта быў пачатак маёй другой кнігі...

Неўзабаве страсьці вакол мяне крыху ўгамаваліся, і літаратурнае ці яшчэ нейкае начальства вырашыла, што, хоць у сталіцы пуськаць Арлова пакуль што небясьпечна, але на абласным семінары творчай моладзі вялікай шкоды ён не наробиць.

* Падрабязней пра ролю Уладзімера Караткевіча ў маім жыцці можна прачытаць у “Дзеяслове” № 18 (“Ці засынаюць жоўтыя гарлачыкі?”).

Той семінар адбываўся ў Воршы. Пасля выступу сакратара гаркаму партыі, які натхнёна распавёў нам аб працоўных поспехах аршанцаў, я ад імя маладых талентаў прапанаваў назваць вуліцу, дзе некалі жыў Караткевіч, імем выбітнага пісьменьніка і, безумоўна, найславуцейшага з усіх жыхароў гораду за ўсю ягоную гісторыю.

“Мы на гэта ніколі ня пойдзем. Такое рашэнне будзе ідэалагічна памылковым”, — адрэзаў функцыянер. “Чаму?” — не здаваліся мы. “Таму што гэтая вуліца названая ў гонар савецкіх касманаўтаў”. “Яны што, усе разам тут нарадзіліся і жылі?” — не стрываў я. Як выявілася, партыйны сакратар быў не пазбаўлены своеасаблівага пачуцця гумару. “Яны над Воршай праляталі!” — пачулі мы ў адказ.

Напэўна, наш апанент непахісна верыў у сваю праўду. Але перамагла *наша*. Прамінула няшмат часу, і вуліца Касманаўтаў атрымала імя Ул. Караткевіча, а потым у Воршы з’явіўся і помнік аўтару “Каласоў пад сярпом тваім” і “Дзікага палявання...”

Караткевіч доўгі час быў маім адзіным улюбёным пісьменьнікам. Затым, пачынаючы з аповесці “Знак бяды”, я адкрыў для сябе Васіля Быкава. Да мяне прыйшло разуменьне, што творы Караткевіча, як звычайна і бывае з гістарычнай літаратурай, адрасаваныя ў першую чаргу нацыянальнаму чытачу. Караткевіч адкрываў беларускую душу ва ўсёй яе шматстайнасці самім беларусам. А Быкаў, дзякуючы адметнасці свайго таленту і сваёй галоўнай тэме, адкрываў гэтую душу ўсяму сьвету.

Я шчаслівы, што быў добра знаёмы з Васілём Уладзіміравічам, удзельнічаў разам з ім у некалькіх творчых паездках па Беларусі і за мяжу, сядзеў за ягоным гасцінным сталом. Не скажу, што Быкаў меў талент выдатнага прамоўцы, а вось суразмоўнікам ён быў надзвычай цікавым і глыбокім. Нават маўчаць з ім было цікава. Зрэшты, геніі прамаўляюць да нас найперш сваімі творамі.

Васіль Быкаў меў трагічнае сьветаўспрыманьне. Ягонья прароцтвы ніколі не былі сьветлымі й аптымістычнымі. Будзем спадзявацца, што ня ўсе з іх спраўдзяцца. Але яны мусілі гучаць, каб засьцерагаць нас ад аблудаў.

Асабістае знаёмства з іншым выдатным талентам — Рыгорам Барадуліным — у мяне атрымалася вясёлым і амаль анекдатычным.

Аднойчы Рыгор Іванавіч завітаў да нас на Полаччыну. Гарадское начальства прымала госьця як мае быць, і апрача ўсяго астатняга, вырашыла наладзіць яму вечаровую сустрэчу з мясцовымі літаратарамі. Сустрэча была запланаваная ў нефармальнай, як тады казалі, абстаноўцы, а менавіта ў саўне з банкетнай залай. Мне, як кіраўніку літаб’яднання, трэба было прасякнуцца адказнасцю й забяспечыць ня толькі наяўнасць маладых талентаў, але і адпаведны інтэлектуальны ўзровень застоліцы. За гэта я быў больш-менш спакойны. Турбавала іншае: у літаратурным і калялітаратурным асяродзьдзі хадзілі ўпартыя чуткі, што Барадулін выпівае пляшку гарэлкі, затым піша геніяльны верш, пасля чаго падмацоўвае творчыя сілы яшчэ адной пляшкай. Перад намі стаяла задача вытрымаць гэтку тэмп і гэтка дозы.

У саўне папарыліся без прыгодаў, а як селі за стол, пачаліся праблемы. Наш дарагі госьць чамусьці адсунуў ад сябе кілішак. “Напэўна, людзі такога гарту п’юць адразу шклянкамі”, — мільганулася ў мяне ў галаве, і я хуценька паставіў перад Рыгорам Іванавічам паважную крышталёвую ёмістасьць.

Апярэдзіўшы нас, Барадулін сам наліў сабе паўноткую шклянку, але не гарэлкі, а мінералкі. Мы разгубіліся. Хтосьці шэптам выказаў думку, што госьць адмаўляецца піць з патрыятычных пачуццяў, бо на сталае — “Маскоўская”. Тым часам Рыгор Іванавіч са смакам закусваў, але па-ранейшаму ня піў. Нам жа, натуральна, ня йшла ні гарэлка, ні закуска. Сітуацыя рабілася ўсё больш напру-

жанай. “Можа, замовіць “белавежскай”, — прапанаваў я госьцю. — Або каньяку?” “Калі толькі сабе”, — азваўся Барадулін. “А вам?” “А я, Валодзечка, кінуў. Завязаў і кропка”. “Ня веру...” — працягнуў нехта з маладых літаратараў, на што Рыгор Іванавіч перахрысьціўся: “Сьвятая праўда!”

Усе ўздыхнулі з палёгкай ды ўзяліся за чаркі, нажы і відэльцы. Барадулін сапраўды піў адно мінералку, але ўвачавідкі весялеў разам з застоліцай: жартаваў, чытаў зьездліва-дасыціпныя эпіграмы, а потым нават і засьпяваў.

Гэтую здольнасьць дзядзькі Рыгора падхмельвацца ад вясёлай падпітай кампаніі я пазней назіраў шмат разоў. Блізу дзесяці гадоў мы працавалі разам у выдавецтве “Мастацкая літаратура”, дзе Рыгор Іванавіч адрэцэнзаваў, адрэдагаваў і пусьціў у сьвет не адну сотню паэтычных і перакладных кнігаў.

У 1997 годзе Дзяржаўны камітэт па друку ўзначаліў ужо прызабыты цяпер, а тады амаль усемагутны палкоўнік Замяталін, які адразу распачаў чыстку выдавецтваў ад “нядобранадзейных элементаў”. Нас з Барадуліным — і я гэтым ганаруся — звольнілі практычна адначасова. Яго — нібыта з прычыны пенсійнага веку (хоць дзясяткі лаляных да ўлады пенсіянераў засталіся на сваіх месцах). Мяне, паколькі да пенсійных гадоў яўна не дацягваў, адлучылі ад пасады рэдактара з фармулёўкаю больш арыгінальнай: “за выпуск исторической и другой сомнительной литературы», з чым мяне дзядзька Рыгор і павіншаваў, заўважыўшы, што гэта — вельмі высокая ацэнка працы.

(Дарэчы, пасыля той полацкай застоліцы я вырашыў узяць са старэйшага калегі прыклад і таксама завязаць. Праўда, не зусім, як Рыгор Іванавіч, а толькі з гарэлкай. Яе ад таго дня у рот сапраўды не бяру, а вось пляшачку добрага чырвонага віна пад настрой з задавальненьнем вып’ю. У тым ліку і за здароўе дзядзькі Рыгора.)

Трэба сказаць, што я ніколі не імкнуўся сыходзіцца з пісьменьнікамі, творчасць якіх люблю і цаню. Рэч у тым, што добрыя кнігі зусім не заўсёды пішуць добрыя людзі. Але калі я ўсё ж адважваўся на бліжэйшае знаёмства, Бог, здаецца, бярог мяне ад памылак. Так здарылася і ў выпадку з Міхасём Стральцовым, чыё апавяданьне “Смаленьне вепрука” я лічу адным з бясспрэчных шэдэўраў айчыннай літаратуры. А яшчэ лічу, што пра нараджэньне нашага літаратурнага мадэрнізму, магчыма, абвясціла якраз мая улюбёная стральцоўская фраза, з якой пачынаецца апавед “Сьвет Іванавіч, былы донжуан”: “У тэлефоннай будцы былі двое, і я не навідзеў іх”.

Спадар Міхась прыязджаў да мяне на гасьціны ў Наваполацак, але з далікатнасьці, пажыўшы пару дзён у нас дома, перасяліўся ў гатэль. Ураньні заходжу да яго ў нумар, каб везьці на экскурсію ў Полацак, а Міхась Лявонавіч стаіць каля вакна, глядзіць на цэнтральны гарадскі пляц і разгублена пытаецца: “Валодзя, дзе Ленін? Куды помнік падзеўся? Здаецца, мы ж учора не пілі”. (Наш Наваполацак, між іншым, быў ці не адзіным у Беларусі горадам, дзе помніка правадыру працоўных чамусьці не паставілі.)

Потым, у Спаса-Еўфрасіньеўскім манастыры, маўклівы і засяроджаны Стральцоў раптам разгаварыўся і прачытаў мне цэлую лекцыю пра літаратурнае майстэрства. “Капай у сваіх гістарычных рэчах глыбей, старына”, — казаў ён. — “Пакажы ў іх, што зямля стаяла ня толькі на трох кітах...”

У той час Стральцоў ня піў ужо нават сухога віна, што, відаць, перашкодзіла нам сысьціся бліжэй. Аднак незадоўга да сьмерці ён яшчэ пасьпеў на грамадскіх пачатках адрэдагаваць маю першую кніжку. Праўда, гэта ўжо іншая гісторыя.

(Заканчэньне ў наступным нумары)